דרשוני כרך ב — והנפש לא תִמָּלֵא

והנפש לא תמלארות קרא־איוונוב קניאל

'כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ ואין מקווהולואי כצלו של כותל או כצלו של אילקאלא כצלו של עוף בשעה שהוא עובר'(בראשית רבה צו, ב)

כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא (קהלת ו, ז)

ומצינו שהנפש גולה לעתים ממקומה.חומקת על פני האדם, מביטה עין בעין, ולא באה. מסרבת להיכנס בגוף. חולפת כזרה, בדרכה הלאה. משוטטת מקצה העולם ועד קצהו, ומעלה קולות. שנאמר 'שלושה קולות הם שלא נאבדים לעולם'. 'קול החיה בשעה שהיא על המשבר', על המשבר ממש, שנקרעת לחלקים, שמדרדרת איברים איברים, והיא כשעיר המשתלח, כקורבן עולה, כתמיד בין הערביים, כזעקה אחת חדה. ועוד קול מצינו שם: 'קול האדם בשעה שמוציא נשמתו', וקול נוסף: 'קול הנחש בשעה שפושט את עורו'. וכל הקולות – אחד הם: שהאשה והוולד והנחש מצויים תמיד על סף החיים. במעגל אחד, עובר, נחש, אשה – אשה, נחש, עובר. והנחש נפתח ונפרש כוולד, והוא כאשה שנאמר 'חוויא – חווייך, ואת חוויא דאדם', ומצטער הנחש כיולדה וזועק, מת וקם לתחייה, והריונו בצער ולידתו בצער, כאשה, כוולד, כחיה. מתנשל מסיר קליפתו, כאדם – שתמיד נולד, תמיד עובר ממקום למקום, מהלך, זוכר את יום לידתו. משיל בכל רגע קליפותיו, והנה, כלא היה, עוף פורח, וציץ נובל. ורוח נושבת. לכן אמרו חכמינו 'רחם הוא קבר'. שהרי השעה שבה מוציא האדם נשמתו, היא השעה שבה הוא מכניסה. ואחר שב להיות עובר, כי רק היש ישנו, ואילו האין – בהכרח איננו. וטרום היותנו ניפגש בשעת מותנו, וזיכרון הלידה חובר לזיכרון המוות. לכן אמרו: 'שוב יום אחד לפני מיתתך'.

ואותם קולות של נחש, אשה וולדה, באים בסלעים [נ"א: בכלים הנשברים] בסדקים [נ"א: בבתים] בצורים [נ"א: בחשכת כריות]. ולא מוצאים מקום להיכנס בו, וכולן לחישות נשמה – היא רוח היא נפש היא חיה היא יחידה – שלא מוצאת מילויה. ותמצית ייסוריה של הנשמה, שקולה לא נשמע. שהכול הולך אחר הקול. וקולו של אדם הוא כוחו ומלכותו, מה שמוליך נשמה באפו. וקולה של אשה, קל וחומר – כי הוא סִתרה, והוא סוד כניסת נשמתה ויציאתה מגופה, והוא סוד ביאת הוולד בתוכה ויציאת נשמתו ממנה לאוויר העולם. שנאמר 'אשה גולם היא, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי'. ומי עושה אותה כלי באמת, יותר מבתה ובנה? – ילדיה הם שמהלכים בהיכלה, כורתים עמה ברית גוף ונשמה, יודעים את תוכה. כי בראשית היה הדבר, בראשית היה הדיבור, מלמול שזועק 'אמא, אמא, אמא, בואי'. ובטרם הייתה המילה 'אלוהים', האם מבותרת לשניים: המילים 'מי' ו'אלה' דבקות זו בזו, מתקינות את האם, מאחות את שבריה, מרפאות שסעיה. ונפש הבת מחייה את אמה, ואומרים לה בשעת הלידה 'מי שענה את אמך הוא יענה אותך'. בלשון מענה, בלשון עינוי, בלשון שאלה שהיא היא תשובה.

ונפש אשה לא תימלא. וזה סוד 'ובת כהן כי תהיה לאיש זר' (ויקרא כב, יב). זו היא הנשמה הקדושה, בת כהן, הנופלת לאיש זר, העולם הזה. ועתים גם כשהיא מחוברת בגוף, נותר הגוף לה איש זר, והיא כאותה ריקנית המחזרת וזועקת אחר אבידתה, וגולה היא בארץ, ואינה מוצאת מנוח לכף רגלה, שנאמר 'ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ' (בראשית ח, ט). והיונה, היא נפש, היא נשמה קדושה, היא יונה הנביא היורד ונופל וגולה לתחתית תהומות. שנאמר 'וירד יפו וימצא אניה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני ה'', ונאמר, 'ויונה ירד אל יררכתי הספינה וישכב וירדם' (יונה א, ג–ה). והנשמה נרדמת, מלפני ה'. כי שם, ורק שם, ימצא לה מנוח.

כי לעולם 'אני בתוך הגולה' (יחזקאל א, א). וזו היא בקשת האני העצמי, בעצם מעצמיי ובבשר מבשרי, שאומרת הנשמה, 'אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים' (בראשית מג, ט). והאם ערבה על ילדיה, ולעד מקיימת את חיותם. כפי שניסרה אותם מגופה בחיתוך חבל הטבור בלידה, כך היא נוסרת חבלי נפשם, הולכת ומולידה עצמיותם, שערבות ראשיתה לשון עיבור, ואחר לשון עירוב, ולבסוף לשון מעבר. וביקש משה ""אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (דברים ג, כה), ואין ארץ אלא אמא, אלא שכינה, שתחילה שוכנים בתוכה ואחר ממשכנים בה טובין ומטילים בה עוגן, והולכים ומתפשטים ממנה לנהרות העולם השוכנים סביבה. ואף שנפשה לעולם אינה מתמלאת, האם ערבה ונוסרת תמיד, ויש סכנת מיתה בלידה ובנסירה, ולכן שלושה שמות נקראו לה: 'חייתא [=חיה] מחבלתא [=מחובלת] מתברא [=משוברת]. חייתא – שהייתה מתה תחייתה. מחבלתא – שהייתה ממושכנת למיתה, כמו שנאמר אם חבל תחבל שלמת רעך' (שמות כב, כה). מתברא – שהייתה שבורה למיתה'. גורל האם שהיא מחובלת כמשכון לאל, קשורה בו בחבלי לידתה, נשברת ומתאחה. פועה כחיה. ובסוף, היא קמה לתחייה, ערבה לנפש ילדיה.

לשון אחר: כי הנפש לא תימלט. היא ערבה לנו ואנו ערבים בעדה, נפש תחת נפש. ולכן אותה ציפור, שהיא הנשמה, בשעה שנלחמת לשכון, נוסקת מטה, להיות מקום שכינה בתחתונים, כאותה האם הנלחמת על גוזליה, מהפכת קרביה, שבה לתוהו, ועליה נאמר, 'רגליה ירדות מות' (משלי ה, ה) ועוד אמרו אמותינו, כי רק מי שירדה עמקי שאול, תוכל לעלות ולחלץ חיים מרחמה: 'וכי מה ענין שאול אצל רחם? אלא לומר לך מה רחם מכניס ומוציא, אף שאול מכניס ומוציא. והלוא דברים קל וחומר, ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות?'. ומדוע בקולי קולות? כי אם מלמדת לבתה בקול ובאנקה ובלחישה כי סוד החיות – מיתה, וכי 'הרוצ ה לחיות – תמית את עצמה'.

ועל כן, לעתים, נפש הבת מסרבת לרדת לעולם, ואומרת 'די לי בעולם שהייתי מיום שנבראתי אם רצונך אל תכניסני בגוף הזה כי קדושה וטהורה אני'. ומבקשת להפוך לזכר, ומתקפלת כפנקס, וטומנת ראשה בין ברכיה וגועה. והסתום נפתח והפתוח נסתם, והיא שבה למקורה. אז שב הנר ודולק על ראשה, ובהלה הופכת להילה, והיא צופה מסוף העולם ועד סופה. ובאותה השעה, יד חותמת על קירות הרחם ומשביעה: 'מה אעידך מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך' (איכה ב, יג).

ויש נפש אחרת, שמתחננת לרדת לעולם, מבקשת מחילה, אורבת על הפתח, מציצה מטה. מקווה. ועתים אינה מוצאת גוף להיכנס בו, והגוף אינו זוכה להוליד, ואוצר הנשמות אינו נפתח. צליל ובכי אינם יורדים לעולם, שקט מכסה על הארץ, ונפש אחת עירית, משוטטת בלילות, מרחפת ונכנסת לתוך חלומותיהם של בני האדם. והיא משדלת ומתחננת לבוא בגוף, ועל ספי חייה גולה משורשה. ובאותה שעה שהיא גולה משורשה, רחש מוטל בעולם, וחוצה את העולם ומזעזעו מסופו ועד סופו.

וכל נפש תמיד גולה משורשה. וכל נפש לעד לא תימלא. זו שיורדת לעולם בוכה על המקור האבוד ועל אוצר הנשמות הנטוש בעמקי האינסוף; וזו שאינה זוכה לשרות בגוף, גולה משורשה הארצי וזועקת על שאינה מתממשת בארץ החיים. ובכל שעת־נפש היא גולה משורשה, ובכל שעה מחפשת אחיזה בעולם הזה, ויודעת שלעולם לא תתמלא, שהיא כבת מלך אבודה, והיא כשושנה הנובלת, וכל מה שיפעל האדם עם נפשו בעולם הזה אינו יוצא ידי חובתו, שהיא אחוזה למעלה, שאובה למקור, ופירותיה כאן בעולם, ועליה אני בוכייה. ועליה אנו מתפללים ומקווים, כי בכל זאת, 'לא, תִמָּלֵא'. והיא מגעגעת עלינו בקולה, וחוצבת בארות, ושוברת סלעים, ורוצה לחיות. על כן אל תאמרי 'טוב מות', שהרי ימי הנפש בכל גלותה על האדמה הזאת קצובין, ומה שיפסיד האדם תקנה היא בחיים אחרים, בעולמות עליונים, ומה שלא תוכל לשאת, תשוב ותלמד בימים אחרונים, שכבר ראינו כי יש הקונה עולמו בשעה אחת, ויש המוציא נשמתו באחד, וקל וחומר אשה.

שהנשמה היא יחידה ותמה ומבינה את כוח הצל בתנועה, נֶס העוף בשעה שהוא עובר, ולא ככותל ולא כאילן עומד, אלא קסמו וכיסופו, בין אור לחושך, גלוי ונסתר, החוצה את כל העולם בקולו.

ואמרו רבותינו 'אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו', ואמרו אמותינו 'אין תפילת אם נשמעת אלא בשעה שמוסרת נפשה בלידה'. וכל דרשה זו לא נאמרה אלא על אותה אהבה־רבה שאוהב האדם נשמתו בעולם הזה יותר מגופו, ועליה מוסר את נפשו ועליה משים נפשו בכפו, ויש אומרים אהבת עולם גבוהה מאהבה רבה ויש אומרים אהבה רבה ואין בלתה. ואין מפרשים.

שלושה קולות הם שלא נאבדים לעולם – זוהר, חלק ג קסח, ע"ב (מתורגם). 'קול החיה בשעה שהיא על המשבר', 'קול האדם בשעה שמוציא נשמתו', 'קול הנחש בשעה שפושט את עורו' – שם. והשוו פרקי דרבי אליעזר, לג, נאמר 'ששה קולן יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע בשעה שכורתין את האילן שהוא עושה פרי הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע ובשעה שהנחש נפשט [...] ובשעה שהולד יוצא מן הגוף'. על המשבר – דימוי ללידה. ראו מלכים ב' יט, ג; ישעיהו לז, ג; משנה, ערכין א, ד; ועוד. חוויא וחייך ואת חוויא דאדם – בראשית רבה כ, כ. ושם נאמר 'נ תנה כחיוויתה ומצתתה כחיויא, חיווה לה כמה דורות איבדה'. תרגום: ניתנה לחיווי [=לרעות לאדם], ונמצאה כנחש. סיפר [חיוה] כמה דורות חוה גרמה לאבדנם. הנחש מצטער כיולדה ... והריונו בצער ולידתו בצער – אבות דרבי נתן, ב, מב. רחם הוא קבר – עקבות משלי ל, טז "שאול ועצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון"; בבלי, שבת קכט, ע"א; משנה, אוהלות ד,ז; בבלי, בכורות כב, ע"א. היש ישנו והאין איננו – פרמנידס, 'דרך הסברה', פרגמנטים משירתו. בתוך יהודה ליבס (מתרגם), מנמוסיני: תרגומי שירה עתיקה, ירושלים: כרמל 2011,עמ' צג–צד: 'אלה דרכי המחקר היחידות להשכל ולדעת. זו האחת: שישנו, ומציאות האיננו איננה. זהו שבילה של פיתו, הלא היא לאמת משרתת. והאחרת: שאין, וצריך שיהיה האיננו'. שוב יום אחד לפני מיתתך – משנה, אבות ב, י. קולו של אדם כוחו ומלכותו – על פי ליקוטי מוהר"ן לא. אשה גולם היא, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי – בבלי, סנהדרין כב, ע"ב. בראשית היה הדבר – חזון יוחנן א, 1 .ובטרם היתה המילה 'אלוהים' – המילה 'אלוהים' כמורה על ספירת בינה, האם העליונה, וכחיבור של המילים 'מי' ו'אלה' – על פי הקדמת הזוהר, חלק א א, ע"ב–ב, ע"א. מי שענה את אמך הוא יענה אותך – דברים רבה ב, י. בת כהן זוהי נשמה הקדושה – על פי זוהר חלק ב, צה, ע"א פרשת סבא דמשפטים. והיונה, היא נפש, היא נשמה קדושה, היא יונה הנביא היורד ונופל וגולה לתחתית תהומות – תיקוני זוהר כא, מה, ע"ב – נג, ע"א. בקשת האני העצמי – הראי"ה קוק, אורות הקודש חלק ג, מוסר הקודש צז, עמ' קמ. והיונה, היא נפש, היא נשמה קדושה, היא יונה הנביא – תיקוני זוהר, תיקון כא. האם הנוסרת תמיד – את תיאור הנסירה של האנדרוגינוס הקדמון על ידי הקדוש ברוך הוא (בראשית רבה ח, א) הרחיבו המקובלים והטילו את משימת הנסירה המתמשכת על האם הגדולה, הבינה. כנאמר בקבלת האר"י: 'והנה אחר שכבר נאצלו שניהם זו"ן [=זעיר אנפין ונוקביה] הנה הם עדיין בסוד אחור באחור ועתה אימא עלאה נוסרת את הנוקבא מאחוריו ומחזירתה פב"פ [=פנים בפנים]' (שער הכוונות, כוונות העמידה, דרוש ג). שלושה שמות נקראו לה – ויקרא רבה כז, ז. וכי מה ענין שאול אצל רחם – בבלי, ברכות טו, ע"ב. ואמרו 'הרוצה לחיות – תמית את עצמה – על פי בבלי, תמיד לב, ע"א 'אמר להן מה יעביד איניש ויחיה אמרו ליה ימית עצמו'. די לי בעולם שהייתי מיום שנבראתי – על פי סדר יצירת הוולד, נוסח א, בית המדרש לא' ילינק ירושלים תשכ"ז, עמ' 154 .ומתקפלת כפנקס ... ונר דלוק על ראשה – בבלי, נידה ל, ע"ב. ונכנסת לתוך חלומותיהם של בני האדם – בעקבות הזוהר, סבא דמשפטים, חלק ב, קב, ע"א. יש הקונה עולמו בשעה אחת – בבלי, עבודה זרה י, ע"ב. לא שולטת בה עין רעה – על פי בבלי, ברכות נה, ע"ב. והנפש לא תמלא – ויקרא רבה ד, ב. העוף בשעה שהוא עובר – בראשית רבה צו, ב. אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו – בבלי, תענית ח, ע"א. אהבת עולם גבוהה מאהבה רבה – על פי תנא דבי אליהו רבה ו; בבלי, ברכות יא, ע"ב; ובספר הקנה, ד"ה: 'יראת המקום' נאמר כי בשעות היום והרחמים גדולה אהבה רבה, ובליל כשיש להמתיק הדינים גבוהה אהבת עולם.